

2. Дрожжина С. В., Кобзар І. М. Аксиологічно-екзистенційні детермінанти інформаційного суспільства. *Гілея* : збірник наукових праць. Вип. 80 (1). К., 2014. С. 190–196.

3. Клешня Г. М. Роль традиційних цінностей культури у суспільному розвитку інформаційної. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія.* № 1 (29). К. : НАУ, 2019. С. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.14074>

4. Тейлор Ч. Етика автентичності. К. : Дух і література, 2002. 128 с.

5. Huizinga J. In de schaduwen van morgen: een diagnose van het geestelijk lijden van onze tijd. ISVW Uitgevers, 2019. 160 p.

6. Орденів С. С. Архаїзація глобалізованого соціуму в інформаційну добу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія.* Вип. 2 (28). К. : НАУ, 2018. С. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.28.13373>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-16>

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ: ВІД КЛАСИЧНОЇ ДО ПОСТМОДЕРНОЇ ПАРАДИГМИ

Остапець І. Ю.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії*

*Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Філософія постмодерну кардинально переосмислила традиційні уявлення про свободу, піддаючи критиці багато з її фундаментальних засад. У традиційних суспільствах існували чіткі норми, цінності та соціальні ролі, які, хоч і обмежували, але давали людині зрозумілі орієнтири. Сучасний світ, навпаки, пропонує безліч ідентичностей, стилів життя та переконань. Ця «свобода бути ким завгодно» може призвести до екзистенційної порожнечі, відчуття втрати сенсу та невпевненості у власному виборі. Актуальність дослідження полягає у критичному осмисленні того, як теоретики постмодерну деконструють класичні уявлення про свободу, висвітлюючи залежність суб'єкта від владних практик, симуляційних середовищ і множинних ідентичностей.

В античному світі свобода часто розглядалася не стільки як зовнішня незалежність від держави, скільки як внутрішній стан особистості, здатність до самоконтролю та керування власними пристрастями. Наприклад, для Аристотеля свобода була тісно пов'язана з доброчесністю та розумним вибором: «вільна людина – це та, яка здатна розумом керувати своїми бажаннями, жити відповідно до моральних принципів і прагнути до евдемонії (процвітання, щасливого життя)» [1]. Християнська традиція перефокусувала увагу із соціально-політичних аспектів свободи на її внутрішній, духовний та етичний вимір, зробивши її центральною для розуміння людської природи та її стосунків з трансцендентним. Епоха Просвітництва (XVII–XVIII ст.) синтезувала античну ідею самовладання з християнським акцентом на моральному виборі, додавши до цього вимогу раціонального обґрунтування свободи, її політичної та громадянської реалізації через розумні закони та суспільний договір.

Головними представниками що сформулювали класичну концепцію свободи вважають Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та І. Канта. Дж. Локк заклали основи розуміння свободи як негативної свободи – свободи від втручання держави. Це право людини на життя, свободу і власність, яке держава повинна захищати, а не обмежувати. «Там, де нема закону, нема і свободи» [5]. Закони повинні забезпечувати захист природних прав (життя, свободи, власності) та створювати умови, за яких індивіди можуть безпечно користуватися своєю свободою. Для Дж. Локка свобода – це не всюдозволеність у якій відсутній порядок, а «впорядкована раціональним розумом і законом здатність індивіда розпоряджатися собою та своїм майном, бути незалежним від свавілля інших та захищеним легітимною владою. Це розуміння заклало основи для розвитку ліберальних демократій та концепцій прав людини, і стало основою класичного лібералізму та конституціоналізму» [5].

Ж.-Ж. Руссо розвинув ідею громадської свободи як відхід від суто негативного розуміння свободи до її позитивної реалізації (позитивна свобода) через участь у колективному самоврядуванні [6]. Ідея свободи у Ж.-Ж. Руссо є не тільки колективістською, а й глибоко моральною. Справжня свобода, вважає він, відзначається не відсутністю будь-яких обмежень, а проявляється у свідомому підкоренні законам, які ми самі собі встановлюємо як частина суверенного народу, що керується Загальною Волею. Згідно з цією концепцією, людина є автономною, коли вона: а) діє за власним законом, тобто, здатна встановлювати для себе правила поведінки на основі розуму; б) здійснює раціональний вибір на основі обміркованого, логічно обґрунтованого рішення; в) несе відповідальність за свої дії та їхні результати.

Яскравим представником концепції позитивної свободи є І. Кант. Для якого моральна свобода (автономія) полягає у здатності розумної істоти діяти згідно з Категоричним Імперативом – універсальним моральним законом, який вона встановлює для себе сама. Категоричний Імператив стверджує: «дій так, щоб максима твоєї поведінки могла в будь-який час слугувати принципом загального законодавства» [4]. Ще одна формула Категоричного Імперативу вимагає ставитися до людства завжди як до мети, а не лише як до засобу. Це означає, що кожна розумна істота має внутрішню цінність (гідність), яка походить від її здатності до автономії та вільного вибору, і її не можна використовувати як об'єкт.

Отже, класична концепція свободи що представлена у розвідках вищезазначених філософів та їх послідовників, передбачає існування спільних цінностей, які забезпечують єдність суспільства і надають свободі змісту. Саме ці засади і стають предметом ревізії у пост-модерному дискурсі.

Основні напрямки критики традиційних уявлень про свободу в постмодерністській філософії. Сучасний філософський дискурс про свободу не дає простих відповідей, а скоріше акцентує увагу на її складності, багатогранності, постійній потребі критичного осмислення, відповідальності та здатності адаптуватися до мінливих умов світу. Процес осмислення і пошуку нових вимірів свободи відображається в потоці ідей, ключові з яких представлені в розвідках Мішеля Фуко, Жака Дерріда, Жана Бодрієра.

М. Фуко є одним із центральних постмодерністських критиків свободи, що досліджував її у контексті влади, знання та дискурсу. Сутність філософії свободи М. Фуко полягає у визнанні того, що свобода – це не стан, а постійний процес боротьби, динамічна взаємодія з владою. Сучасні інституції – школи, лікарні, в'язниці створюють і підтримують норми поведінки, тим самим формуючи «вільного» індивіда, який сам себе контролює. В такий спосіб свобода постає інструментом саморегуляції під впливом владних структур. Влада конструює те, що вважається «вільним» або «нормальним», а суб'єкту залишається пошук можливостей для маневру та відхилення від нормативних траєкторій. Це постійна «стратегічна гра» між свободами, де кожен актор намагається структурувати поле дій іншого [8]. Таким чином, М. Фуко пропонує глибоко історизоване, релятивне та практичне розуміння свободи, що змушує нас відмовитися від найвісних уявлень і постійно ставити під сумнів механізми, які формують наше буття та наше розуміння самих себе.

Ж. Дерріда рідко звертається до проблеми «свободи» як до окремої теми. Проте він стверджує: «Традиційна філософія, створюючи

«великий наратив» свободи, прагне надати їй остаточного, універсального значення, і в силу цього обмежує наше розуміння свободи» [3]. Відтак філософ пропонує інший підхід до розуміння свободи, що дістав назву – деконструкція. Застосовуючи його, Ж. Дерріда виявляє приховані суперечності та неоднозначність в понятті свободи і доводить, що справжня свобода, якщо вона і існує, то як нескінченна «відкритість до іншого» – простір для множинних інтерпретацій і тому не може бути повністю визначена і охоплена. Сене свободи, на думку мислителя, не в досягненні якогось фіксованого стану, а в постійному усвідомленні її апоретичності, нестабільності. Саме в цій апорії, у зіткненні з «іншим» та «неможливим» (тими аспектами досвіду, які виходять за межі наших раціональних категорій і універсальних наративів) і виникає справжня відповідальність і, парадоксальним чином, нова форма свободи.

Головна ідея філософії свободи Ж. Бодріяра полягає у тому, що сучасне суспільство все більше занурюється у світ симулякрів, які не мають до реальності ніякого відношення. Свобода також симулякр. У суспільстві де «все дозволено і все звільнено (політично, культурно, сексуально)», свобода втрачає свою цінність, оскільки, їй ніщо не протистоїть: «якщо немає обмежень, немає і справжньої свободи, бо свобода завжди визначається на тлі несвободи, ризику, вибору» [2]. Ця «оргія» свободи» призводить до перенасичення, індиферентності та втрати сенсу. Як наслідок, людина, стає заручником системи симулякрів. Її вибір, її бажання – це все продукти системи де влада діє не через заборони, а через «код» – систему знаків, інформації, правил, які визначають, наше мислення, бажання, та дії [2].

Отже, слід зазначити, що постмодернізм не просто критикує класичну концепцію свободи – він ґрунтовно трансформує її засадничі принципи, переосмислюючи роль суб'єкта, мови, влади і культури. Ключові напрями цієї ревізії такі:

1. Критика автономного суб'єкта: «Я» не є сталим і незалежним, воно формується дискурсом, владними структурами та несвідомим що підриває уявлення про вільну волю.

2. Влада як продуктивна сила: свобода – не протистояння владі, а складна взаємодія з нею.

3. Деконструкція універсальних понять: свобода не є незмінною цінністю, а залежить від контексту, культури, мови.

4. Фрагментація ідентичності: свобода більше не сприймається як однозначна чи єдина, а як множина локальних виявів у різних соціальних контекстах.

5. Симуляція замість автентичності: у світі симулякрів свобода втрачає автентичне значення (свобода стає «грою в свободу»).

Література

1. Арістотель. Політика. Поетика / пер. з давньогр. Б. Тен, О. Кислюк. Харків : Folio, 2023. 512 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
3. Дерріда Ж. Привиди Маркса / пер. з фр. І. Донченка. Харків : ОКО, 2000. 272 с.
4. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 253 с.
5. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
6. Руссо Ж.-Ж. «Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. з фр. О. Хоми. Київ : Port-Royal, 2001. 351 с.
7. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
8. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці / пер. з фр. П. Тарашук. Київ : Комбук, 2020. 452 с.
9. Фуко М. Історія сексуальності / пер. з фр. І. Донченко. Твори в 3-х т. Т. 3. Плекання себе. Київ : ОКО, 2000. 264 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-17>

ПСИХІЧНА ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: КРИЗА ЦІННОСТЕЙ

Санченко Д. Є.

викладач циклової комісії права

Фаховий бізнес-коледж Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

м. Київ, Україна

Стрімкий розвиток штучного інтелекту слід позначити як процес, що пов'язаний із багатьма протиріччями: економічними, правовими, соціальними, політичними тощо. Зважаючи на дефіцит правового регулювання новітніх технологій, постає завдання перед суспільством і державою «приборкати» інструменти, які здатні прискорити прогрес чи запобігти можливим ризикам. В сучасній Україні впровадження штучного інтелекту в публічній та приватних сферах має ресурсні перспективи.